

Глава I

*І говорили, ввечері йдучи,
Свиней додому ситих женучи,
Що нехотя верталися у хлів
Й обурено вищάли між полів.¹
Гомер, "Одіссея"*

У давні часи безкрай ліс вкривав славні береги веселої Англії, що зрошувалися рікою Дон: дерева заповнили майже всі пагорби й долини, які лежали між Шеффідом і привітним містечком Донкастер. Залишки цього старовинного лісу досі можна знайти в благородних замках Вентворта, у парку Ворнкліфа й навколо Ротергема. Саме тут, за переказами, колись полювали на легендарного вонтлійського дракона; тут відбувалися найзапекліші бої часів Війни Червоної та Білої троянд²; саме цей край славився ватагами хоробрих розбійників, чиї звитяги оспівуються в англійських піснях.

¹ Тут і далі — переклад епіграфів Олени Ломакіної, якщо не зазначено інше. (Прим. ред.)

² Війна Червоної та Білої троянд (1455—1487 рр.) — низка міжусобних війн між двома гілками королівського роду Плантагенетів: Ланкастерами (на емблемі дому зображена червона троянда) та Йорками (біла троянда). Завершилася утвердженням на англійському троні династії Тюдорів. (Тут і далі — прим пер.)

І якраз тут розгортатимуться події нашого роману, по часу ж вони охоплюватимуть кінець правління Річарда I¹, на чие повернення з тривалого полону вірні піддані вже й не наважувалися сподіватися, доведені до відчаю постійними утисками знаті. Феодали, які досягли нечуваної могутності за правління Стефана та яких його наступник, розсудливий Генрі II, було повернув під підпорядкування короні, тепер з подвійним завзяттям взялися поновлювати свої прадавні права. Не звертаючи ані найменшої уваги на слабкі спроби Англійської державної ради взяти ситуацію під контроль, вони укріплювали свої замки, збільшували кількість підданих, перетворювали всіх довкола на своїх васалів і всіма доступними засобами намагалися зібрати під своїм командуванням таке військо, яке дало б їм змогу пережити загальнонаціональні потрясіння, що, судячи з усього, були неминучими.

Становище малоземельних джентрі², або, як їх тоді називали, “франклінів”, котрі, згідно з англійськими законами та уставами, мали б зберігати свою незалежність від феодалної тиранії, було дуже сумнівним. Якщо, а найчастіше саме так і траплялося, вони ставали під протекцію одного з місцевих “князьків”, визнавали на своїй землі феодалну адміністрацію або ж зв’язували себе договорами про співпрацю та взаємний захист, за якими зобов’язувалися підтримувати феодала в усіх його військових починаннях, їх справді на деякий час залишали в спокої. Однак для цього доводилося жертвувати такою дорогою кожному англійському серцю свободою й наражатися на ризик бути втягнутими у нерозважливі військові конфлікти, продиктовані амбіціями їхнього протектора. Щоправда, великі барони володіли такою незмірною кількістю вигадливих інструментів для утисків і насадження своєї волі, що їм ніколи не бракувало ні бажання, ні приводу залякувати й переслідувати, нерідко залишаючи на межі розорення менш могутніх сусідів, які не визнавали їх-

¹ Річард I — король Англії у 1189—1199 рр.; за свої військові звитяги отримав прізвисько Річард Левове Серце; брав участь у Третньому хрестовому поході.

² Джентрі — нетитуловані дрібні або середні феодали.

ньої влади і намагалися зберегти самостійність, наївно вірячи, що, не вступаючи в конфлікти і суворо дотримуючись законів, зможуть захистити себе від їхніх зазіхань.

Посиленню тиранії знаті й поглибленню страждань нижчих верств населення значною мірою сприяло завоювання Англії норманським герцогом Вільгельмом¹. Чотирьох поколінь і то не вистачило, щоб змішати кров норманів та англосаксів чи на основі єдиної мови та спільних інтересів об'єднати дві ворожі раси, одна з яких досі впивалася перемогою, а інша — стогнала, пожинаючи плоди поразки. Після перемоги у битві при Гастінгсі уся влада цілковито зосередилася в руках нормандської знаті, і вона, як запевняють нас історики, не боялася цією владою орудувати. Цілі роди саксонських принців та вельмож, лиш за поодинокими винятками, знищувалися або ж позбавлялися своїх володінь; і лише жменька саксонців, та й то здебільшого дрібні або середні власники, досі володіла землею своїх батьків. Політика королівства була спрямована на те, щоб усіма можливими засобами, законними чи ні, послабити ту частину населення, яка плекала закоренілу ненависть до завойовників. Усі норманські монархи демонстрували відверту прихильність до своїх нормандських підданих; мисливські закони та чимало інших уставів, так само чужих набагато помірнішому й ліберальнішому саксонському законодавству, повисли на шиях поневолених саксів, обтяжуючи й без того важкі кайдани феодалного рабства, в які їх закували. При дворі та в замках найзнатніших дворян, де намагалися дотримуватися аристократичних порядків, послуговувалися виключно нормано-французькою мовою; тією ж мовою подавалися скарги й виносилися вирокі в судах. Одним словом, французька вважалася мовою знаті, лицарства і навіть правосуддя, а більш грубувата й емоційна англосаксонська залишалася прерогативою селян і черні, які тільки її і знали. Та все ж вимушене спілкування між хазяями землі й пригнобленим народом, який цю землю об-

¹ Вільгельм I Завойовник очолив похід норманів на Англію в 1066 р., у результаті якого вдалося утвердити норманське панування над Англією.

робляв, призвело до поступового формування діалекту, що являв собою своєрідну суміш французької та англосаксонської мов і за допомогою якого обидві сторони могли порозумітися між собою. Саме це мовне явище, породжене більше необхідністю, ніж бажанням, і лягло в основу сучасної англійської мови, у якій змішалася мова переможців і переможених і яка відтоді значно збагатилася завдяки запозиченням з класичних мов та мов народностей південної Європи.

Я вважав за доцільне донести до відома читача ці факти, щоб нагадати йому, що, хоч після правління Вільгельма II і аж до часів Едварда III не відбувалося жодних масштабних історичних подій, як-то війн чи повстань, які б сприяли поглибленню прірви між норманами та англосаксами, національні розбіжності між ними та їхніми завойовниками, а також спогади про своє колишнє привілейоване становище на противагу теперішньому пригнобленому не давали зажити нанесеним Вільгельмом Завойовником ранам і підживлювали ворожнечу між нащадками переможців-норманів та переможених саксів.

Над порослою травою просікою в тому лісі, про який ми згадували на початку глави, сідало сонце. Сотні коренастих дубів з широкими, розлогими кронами, які, мабуть, були свідками ще величних походів римських солдат, розкинули свої покручені віття-ручища над густим килимом соковитої зеленої трави. Подекуди між ними вплелася гілля буків, падубу і низькорослих кущів, та так тісно, що їхнє шатро майже повністю поглинало прямі промені призахідного сонця. Місцями дерева розступалися, утворюючи довгі, звивисті лабіринти з просік, що радували око, а уява малювала в кінці цих алей ще непрохідніші лісові хащі. Тут червоні сонячні промені, заламуючись, кидали безбарвне світло на розщеплені віття й порослі мохом стовбури дерев, а іноді пробивалися далі, й то тут, то там латки дерну спалахували сяйвом. На чималій галявині, що утворилася посеред просіки, схоже, раніше проводили свої священні ритуали друїди: у її самісінькому центрі височів пагорб незвично правильної форми, так що здавалося, що його насипали люди; і на